

Nález spony typu Almgren 43 na sídlišti v Chotusicích a osídlení dolního Podoubraví v době římské

Jarmila Valentová – Radka Šumberová

Bádání o době římské na území Čech a Moravy sice obohatila v posledních letech řada kvalitních prací, pro některé regiony však ze stávající omezené materiálové základny nelze pro studium daného období získat dostatek informací. Podoubraví pod Železnými horami při východním okraji středních Čech patří k těm, které donedávna poskytovaly obraz jen výjimečně využívaného prostoru. Proto i zveřejnění výsledků plošně nevelkého záchranného výzkumu může přispět k jasnějšímu pohledu na osídlovací procesy v této oblasti v prvních stoletích nového letopočtu.

Pro lokalitu Chotusice to platí tím spíše, že výzkumem získaná spona typu Almgren 43 nejen představuje první nález na území České republiky, ale její nálezový kontext navíc umožňuje přesné chronologické zařazení průvodního keramického souboru. Také fragment prstencovité misky je v prostředí české kotliny mezi nálezy římsko-provinciální užitkové keramiky jevem málo obvyklým. Nálezy jiných druhů římských importů však jsou v prostředí lokalit doby římské v blízkém okolí poměrně běžné, zejména na západně přiléhajícím území povodí Klejnárky, ale objevují se i v keramických souborech z nových výzkumů v Podoubraví (Hostovice: *Šumberová – Valentová v tisku*). Nově zjištěná sídliště zároveň dokládají větší exponovanost této oblasti, než se dosud předpokládalo.

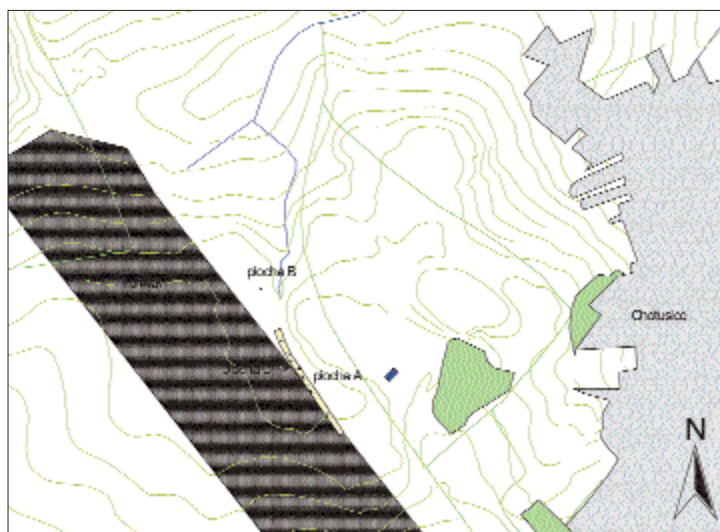
Charakteristika oblasti a její přírodní podmínky

Sídliště v Chotusicích (k. ú. Čáslav, okr. Kutná Hora), kde byla spona nalezena, leží na mírném návrší mezi toky Doubravy a Klejnárky. Povodí dolní Doubravy a jejího přítoku Brslenky zde tvoří východní hranici osídlené oikumeny středních Čech pod výrazným krajinným předělem – Železnými horami. Severně tuto oblast ohraničuje tok Labe, jižním směrem se již zdvihá Českomoravská vrchovina, západně přiléhá v pravěku intenzivně využívané povodí dalšího labského přítoku – Klejnárky. Nálezy z doby římské v povodí Klejnárky již byly komplexně zpracovány (*Valentová – Šumberová 2005*), Podoubraví byla věnována pozornost v rámci projektu zkoumajícího antropogenní vlivy na krajinu v průběhu celého pravěku (*Pavlu 2005*). Samostatně bylo sledováno osídlení tohoto území v době laténské (*Valentová – Šumberová 2006*), kdy zde zřejmě došlo k poměrně výraznému zahuštění sídelní sítě.

V porovnání s intenzivním osídlením sousedního Kolínska v době římské se zdá být Kutnohorsko i Čáslavsko v tomto období poněkud na periferii. Zejména ve starších nálezech převažují ojedinělé nálezy mincí a jednotlivých sídlištních objektů, zcela výjimečné jsou hrobové nálezy. Systematickou prospekci a záchrannými výzkumy v posledních letech bylo zjištěno několik osad, takže v současnosti známe nálezy z 16 katastrálních území, v čemž je zahrnuto 12 sídlištních nálezů, 2 hrobové nálezy, 15 poloh s nálezem mincí a 2 nálezy ojedinělé. Přesto asi nelze předpokládat souvislé osídlení povodí dolního toku Doubravy.

Nejstarší, byť nesystematické výzkumy římských lokalit ve sledované oblasti prováděl Kliment Čermák s muzejním spolkem Včela čáslavská, a to již od 80. let 19. století. Ve 20. letech 20. stol. provedla soupis archeologických památek Čáslavska *L. Jansová (1929)*. Veškeré výzkumné aktivity i náhodné nálezy pro počátky doby římské a její starší období shrnula později *K. Motyková-Šneidrová (1963; 1967)*. Nejnověji byly shromážděny a revidovány nálezy mincí (*J. Militký*).

Osu Podoubraví tvoří říčka Doubrava, s délkou toku téměř 90 km, která pramení v severním cípu Bítešské vrchoviny u Radostína (626 m n. m.) a ústí do Labe u Záboří nad Labem v nadm. výšce pouhých 198 m. Zkoumaná oblast leží v nadm. výškách od 198 m u soutoku po 267 m u Žlebů, kde se reliéf již zvedá k úpatí Železných hor. Z levobřežních přítoků je nejvýznamnějším přítokem třicetikilometrový tok Brslenky, na svém dolním toku v rámci pravěkého osídlení velmi frekventovaný, zejména na katastru Čáslavi. Geomorfologicky patří území dolní Doubravy obecně k celku Středolabské tabule, a to konkrétně k jejímu podcelku Čáslavské kotlině. Zkoumaná lokalita leží v okrsku Žehušické kotliny, na hřbetu oddělujícím podokrsky Mikulášskou a Církvickou kotlinu (*Lipský 2001*).

Obr. 1. Chotusice. Plochy výzkumu s objekty z doby římské.

Fig. 1. Chotusice. Excavated surfaces with Roman period features.

Geologické podloží regionu patří převážně kutnohorskému krystaliniku a je tvořeno muskovit-biotitickými svory a drobnozrnnými biotitickými pararulami, nebo moldanubiku se sillimanit-biotitickými a biotitickými pararulami. Jsou překryty různě mocnými křídovými sedimenty. V záp. části území mezi tokem Doubravy a Brslenky převládají kvartérní sedimenty zastoupené sprašemi a sprašovými hlínami, v okolí Žehušic pak fluvialními šterkovitými písčými a navátými písčými. V aluvii Doubravy se uplatňují fluvialní hlíny, písčité hlíny a jíly, hlinité a jílovité písčité, šterkové písčité nebo deluviofluvialní písčité hlíny a hlinité písčité (srov. Geologická mapa ČR 1 : 50 000, listy 13–43 a 13–41). Z pedologického hlediska převládá v Podoubraví modální hnědozem a černozem, vytvořená ze spraší, písčitého spraše a slínů. V nivách řek a potoků byly mapovány pseudogleje, fluvizem a černice (Němeček a kol. 2001). Na sídlišti doby římské v areálu letecké základny u Chotusic jsou zastoupeny jak velmi kvalitní spraše, tak šterkové písčité; osídlení se koncentruje na sprašové návěži v centrální části letiště.

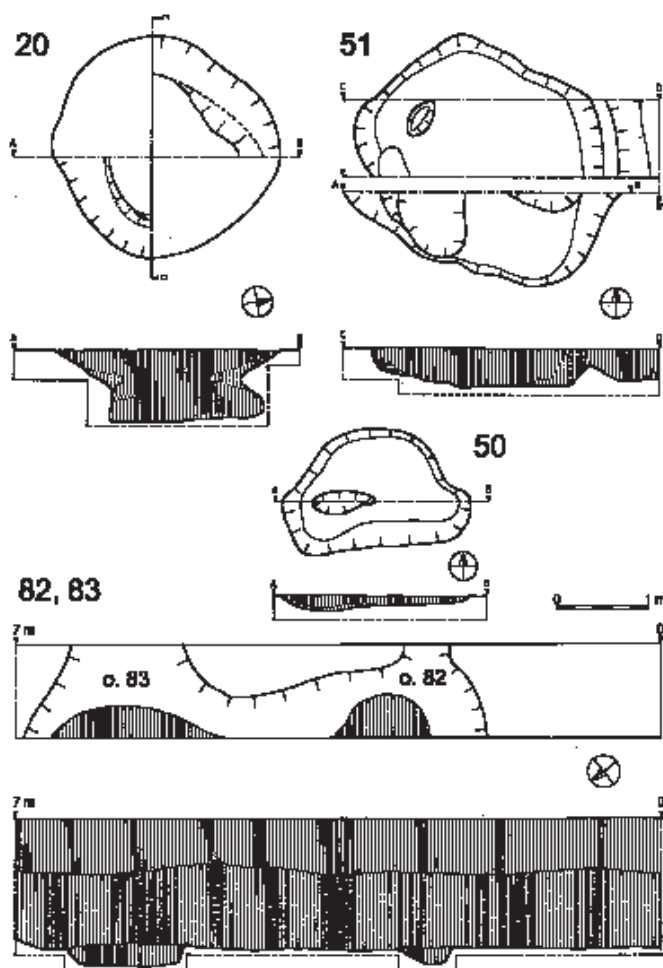
Záchranný výzkum sídliště v Chotusicích

Z k. ú. Chotusice je zaznamenáno několik archeologických lokalit z období od mladší doby kamenné po raný středověk. Do mladší doby kamenné je datováno několik ojedinělých nálezů broušené kamenné industrie a zlomků keramiky, z doby bronzové byl dosud známý jen jeden hrob, výrazněji jsou zastoupeny až nálezy z doby železné. Z doby římské byly zjištěny pouze ojedinělé mince a několik střepů, z raného středověku pak kostrové pohřebiště z 9.–10. stol. n. l.

Areál letecké základny (dnes Letecká základna Čáslav) byl z hlediska archeologie až do počátku tohoto tisíciletí velkou neznámou. Při jeho výstavbě v 50. letech 20. stol. nebyl výzkum možný a ani později nebyl areál přístupný. Teprve v roce 2003 v rámci modernizace letiště pro potřeby NATO byla zahájena spolupráce s Armádou ČR a od té doby jsou sledovány veškeré stavební práce na letišti. První archeologické komponenty byly zjištěny při prodlužování přístávací dráhy a rozšiřování platformy pro letadla (Šumberová 2006). Římskému osídlení můžeme přiřadit pouze devět z celkové již více než sta zkoumaných objektů. Stejně jako osídlení laténské bylo identifikováno u původního bažinatého prameniště vodního toku, dnes doloženého jen masivní bahnitou vrstvou, dále pak na okraji terasy nad tímto potokem (obr. 1). Z osady na mírném návrší byl původně jistě dobrý rozhled nejen do Podoubraví a až k Železným horám na V, ale též do hustě osídleného povodí Klejnárky na Z. Kromě již zmíněných stop laténského a římského osídlení byl zkoumán i jeden objekt únětické kultury, část sídliště štítarského stupně knovízské kultury a raně středověké objekty.

Objekty z doby římské jsou rozptýleny v podstatě po celé osídlené ploše v centrální části letiště s maximální distancí objektů 370 m. Větší kumulace objektů byla zjištěna při jihových. okraji zamok-

Obr. 2. Chotusice. Obj. 20,
50, 51, 82, 83.
Fig. 2. Chotusice. Feature
20, 50, 51, 82, 83.

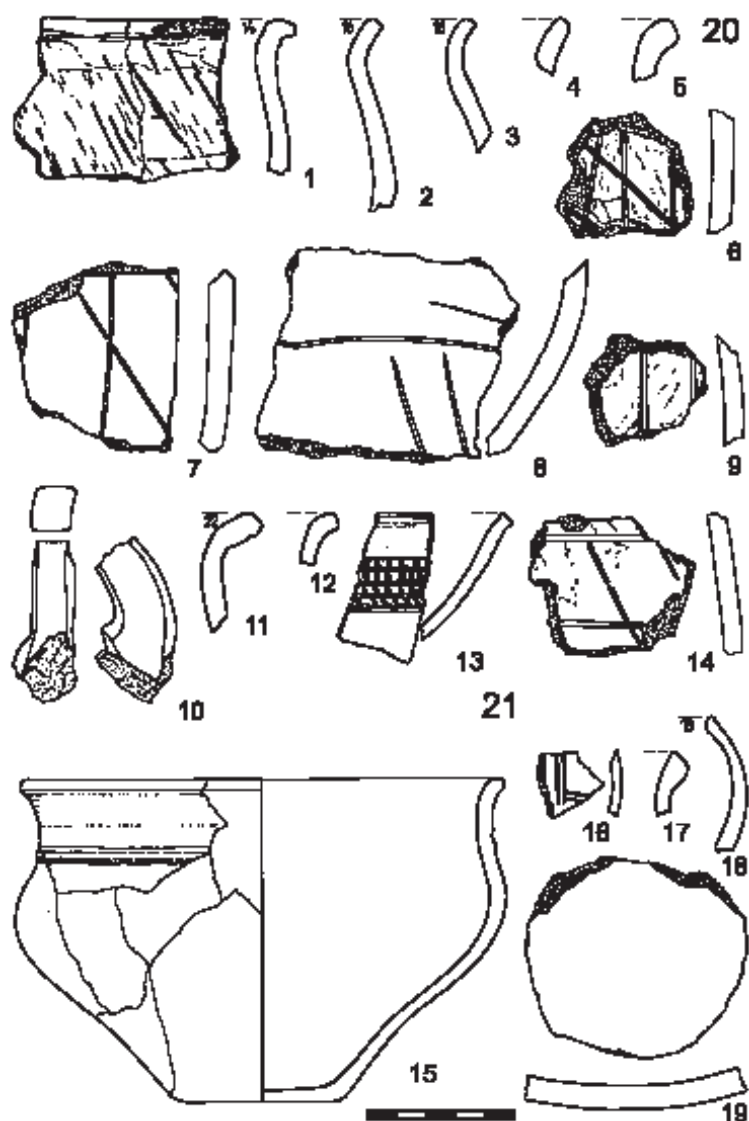
řeného území (plocha A a C). Průměr močálu byl dle našich zjištění zhruba 150 m a za jeho sev. a severozáp. okrajem osídlení v menší míře pokračovalo. Objekty můžeme v několika případech interpretovat jako zásobnice, další objekty patří k běžným sídlištním jamám, jedna železářská pec ukazuje na výrobní aktivity. Pro rekonstrukci vodních poměrů v tomto místě v době římské nám chybí dostatek podkladů, výsledky sondáží však připouštějí možnost, že masivní bahnitá vrstva zde vznikla až po době římské, alespoň v části jižně od močálu. Na sev. straně leží objekty z doby římské ve větším odstupu od zaplaveného území (plocha B).

Popis objektů z doby římské

(ke – keramika, ma – mazanice, ko – kosti, u – uhlíky, str – struska, Fe – železo)

Obj. 7 – plocha A, destrukce železářské pece, oválná jáma se zahluobenou kruhovou níležití o průměru 60 cm, vyplněnou kusy strusky a klenby pece, celkové rozměry 178 x 114 x 38 cm, výplň jámy šedohnědá, stěny pece do červena propálené lemované světle šedou popelovitou vrstvou. Nálezy: ke, ma, str.

Obj. 20 – plocha A, téměř pravidelně kruhová jáma se silně prožlabenými stěnami a rovným dnem, rozměry 248 x 240 x 80 cm, výplň černohnědá (obr. 2). Nálezy: ke, ma, ko, u, str.

Obr. 3. Výběr keramiky: 1–14 obj. 20, 15–19 obj. 21.

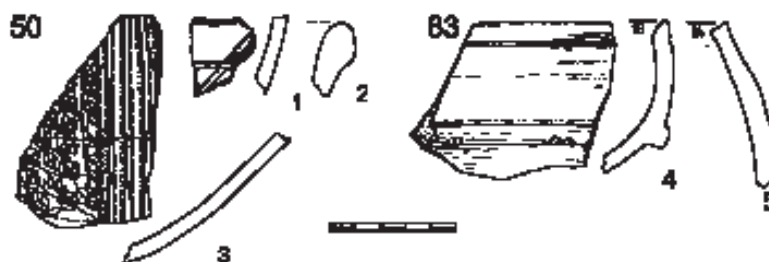
Fig. 3. Selection of ceramics: 1–14 feature 20, 15–19 feature 21.

Obj. 21 – plocha A, téměř pravidelně kruhová jáma se stupňovitě sníženým rovným dnem, rozměry 241 x 214 x 50 cm, výplň vrstvená černohnědá a tmavě hnědá. Nálezy: ke, ma, ko, u, Fe.

Obj. 50 – plocha B, nepravidelně oválná jáma s šikmými stěnami a rovným dnem, mírná prohlubeň v jižní části, rozměry 200 x 130 x 17 cm, výplň hnědočerná (obr. 2). Nálezy: ke, ma, ko.

Obj. 51 – plocha B, nepravidelně oválná členěná jáma se šikmými stěnami a nepravidelným dnem, rozměry 310 x 274 x 44 cm, výplň hnědočerná až šedo hnědá (obr. 2). Nálezy: ke, ma, ko, u, str, bronz, ulity.

Obj. 65 – plocha C, kruhová jáma se svislými mírně prožlabenými stěnami a rovným dnem, rozměry 130 x 124 x 60 cm, výplň černošedá s uhlíky, u dna šedo hnědá. Nálezy: ke, ma, ko, str, u.

Obr. 4. Výběr keramiky: 1–3 obj. 50, 4–5 obj. 83.

Fig. 4. Selection of ceramics: 1–3 feature 50, 4–5 feature 83.

Obj. 69 – plocha C, velká nepravidelně oválná jáma se šikmými stěnami a rovným dnem, rozměry 374 x 276 x 100 cm, výplň šedočerná až černá, u dna vrstvená. Nálezy: ke.

Obj. 72 – kúlová jamka, oválná jamka s šikmými stěnami a rovným dnem, rozměry 52 x 36 x 10 cm. Nálezy: ke.

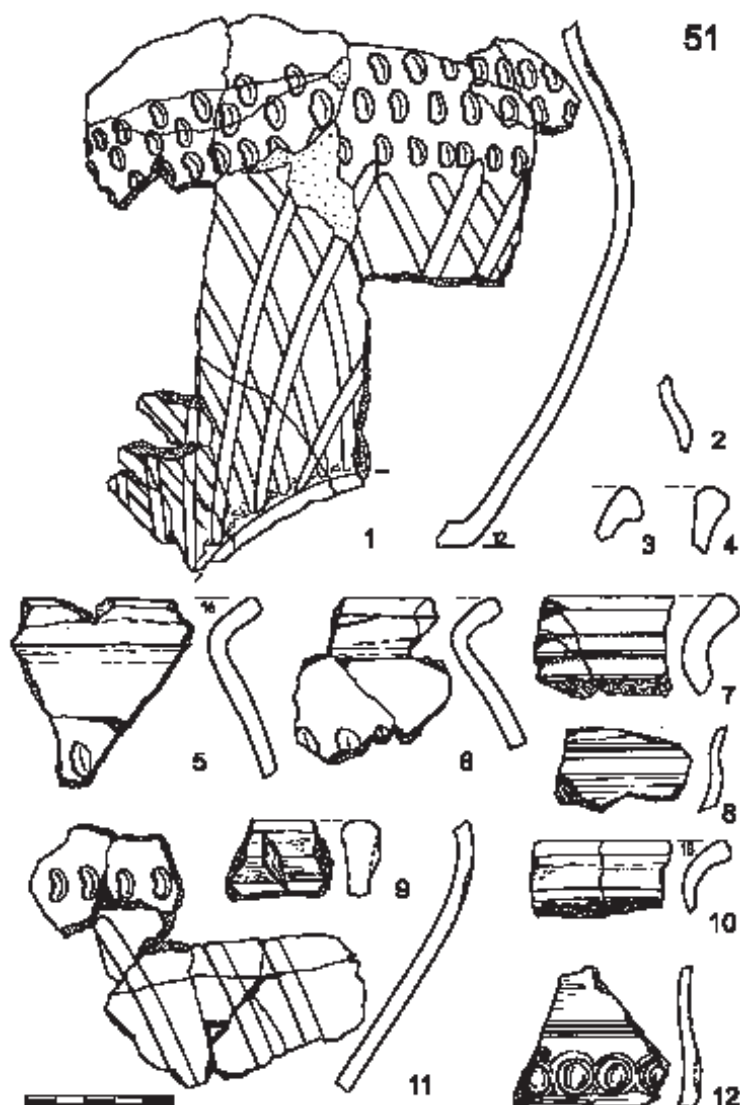
Obj. 83 – plocha C, jáma zachycena na profilu a ve dně sondy I, délka 240 cm, hl. 180 cm pod současným povrchem, vzhledem k vztlínající spodní vodě pouze vzorkována (obr. 2). Nálezy: ke, ko, str, mince.

Charakteristika archeologického materiálu ze sídliště doby římské

Třetina z devíti objektů datovatelných do doby římské postrádá i minimum chronologicky citlivého keramického materiálu (obj. 7, 69 a 72 obsahovaly sporadicky jen atypické zlomky keramiky). Relativně nejvíce keramického materiálu poskytly sídlištní objekty 51 a 20 (81 a 58 zlomků), ani tam však nebylo dosaženo úrovně použitelné ke statistickému zhodnocení jednotlivých souborů; množství keramických zlomků získaných v ostatních objektech pak bylo nevýznamné. Z obj. 50 pocházely 23 zlomky, z obj. 21 a 65 po 12 zlomcích a v obj. 83 byly nalezeny jen 4 zlomky, včetně zlomku importované římsko-provinciální spotřební keramiky. Z celkového množství 196 zlomků keramiky postrádaly více než dvě třetiny identifikovatelné vlastnosti; pouze 60 jedinců bylo v omezené míře využitelných ke stanovení typologických či morfologických charakteristik keramického souboru.

Získaný nekeramický materiál byl objemově chudý. V malém množství byl nalezen osteologický materiál, také mazanici dokládaly jen jednotlivé drobné hrudky kromě 200 g mazanice v obj. 21. Opracování kamene či alespoň jeho použití dokládá nález valounového drtidla a rohový zlomek snad kamenné podložky nebo podobného předmětu. Z pece (obj. 7) bylo získáno množství železářské strusky jako doklad hutnické výroby na sídlišti; doprovázel ji ojedinělý zlomek keramiky. Zvláštní pozornost naopak zasluhují dva kovové nálezy – stříbrná mince (obr. 7) z vrstvy v sondě II, pocházející bohužel ze špatně čitelné nálezové situace, a spona typu Almgren 43 (obr. 6), zhotovená kombinací bronzu se železem z obj. 51, který jako jediný obsahoval početnější soubor keramiky.

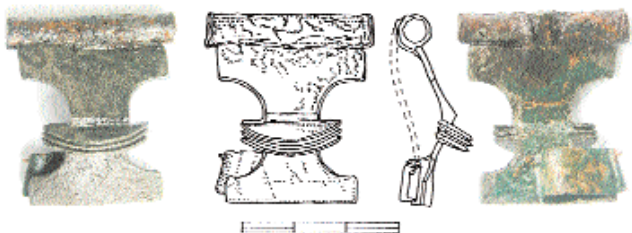
Z výše uvedených důvodů je keramika dále hodnocena jako celek, který reprezentovala 1 rekonstruovaná nádoba, 22 zlomky okrajových částí nádob, 3 zlomky den, zlomek ucha kvadratického průřezu, 22 zlomky těl nádob nesoucí výzdobu a kolečko ze střepeu bez středového provrtu (obr. 3: 19). Fragment misky nápadně odlišného technologického zpracování z obj. 83 patří do okruhu římsko-provinciálního spotřebního zboží (obr. 4: 4; viz níže). Z okrajových zlomků nádob se vícekrát vyskytly pouze slabě i silněji vyhnuté okraje, někdy seříznuté, patřící nejspíše hrncům (obr. 3: 2, 3, 4, 11, 12; 5: 5, 6, 7, 10; 8: 1), sporadicky vně zesílené (obr. 3: 5, 17; 4: 2; 5: 3, 4) a zatažené okraje (obr. 3: 18; 8: 2), ojediněle vodorovně vytažený okraj s hráněním (obr. 3: 1). K analýze tvarů nádob soubor neskýtá větší možnosti. Pouze u 11 okrajových zlomků bylo možno měřit průměr ústí nádoby, pohybující se až na dva případy v rozmezí 16–22 cm; pravděpodobně šlo o širší hrncovité tvary. Z obj. 51 a 20 pocházejí okrajové zlomky hrnců s výrazně vyhnutým okrajem a zřejmě buď zaoblenou, nebo dvojkónickou výdutí (obr. 5: 5, 6). Některé okraje snad můžeme přičíst esovitě profilovaným hrncům. Jediný okraj dokládající evidentně široké ústí (24 cm) patří snad misovitému tvaru (obr. 4: 5). Rekonstruovaná terinovitá mísa esovitého profilu s úzkou lištou na hrdle byla nalezena v obj. 21 (obr. 3: 15). Z obj. 20 pochází ucho kvadratického průřezu

Obr. 5. Výběr keramiky: 1–12 obj. 51. – Fig. 5. Selection of ceramics: 1–12 feature 51.

snad z amforovitého tvaru, i když přicházejí v úvahu i jiné možnosti (obr. 3: 10). Okrajový zlomek z jemného materiálu s jemnými pŕlměšičkovitými vrypy v rádcích pochází z misky nebo pohárku (obr. 3: 13). Výzdoba nádob představovala poměrně pestrou škálu rytých a vtačovaných, výjimečně i plastických prvků, avšak bez charakteristických žebřer či pupků mladší doby římské. V obj. 51 byly doloženy široké křížící se rýhy kombinované s horizontálními řadami podlouhlých nehtových vrypů, evidentně z jediné nádoby (obr. 5: 1, 11), krátké žlábkovité brázdy vyplňující trojúhelníkovitá pole oddělená šikmým svazkem přerušovaných rýh (obr. 8: 3), vrypy trojúhelníkového tvaru nepravidelně pokrývající tělo nádoby v kombinaci s řadou horizontálně kladených hrotitých nehtových vrypů (obr. 8: 4), hrubší vsek na liště (obr. 5: 9), řady nehtových vrypů (obr. 8: 1) a výrazné kruhové důlky v řadce (obr. 5: 12). V obj. 20 se vyskytlo i jemnější a řidší rýhování (obr. 3: 6–9, 14). Zcela ojedinělé je použití

Obr. 6. Spona z obj. 51.
Fig. 6. Fibula from feature 51.

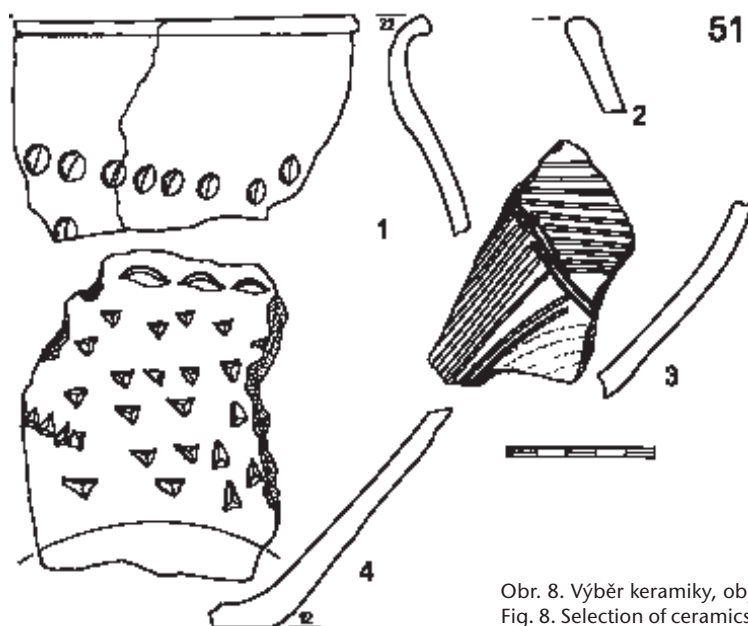
Obr. 7. Mince z obj. 83.
Fig. 7. Coin from feature 83.

radělka v geometrickém motivu na zlomku z obj. 21 (obr. 3: 16), ze kterého také pocházela terinovitá mísa s lištou na hrdle (obr. 3: 15). Výraznou plastickou výzdobu dokládá pouze zlomek od dna mísy s poli vyplněnými barbotinem, tvořeným specifickými hranatými prvky oddělenými hlubšími rýhami (obr. 4: 3). Z technologického hlediska můžeme v sedmi případech konstatovat výrobu keramiky z jemného plaveného materiálu homogenní struktury; většina keramického materiálu však byla hrubší, s neupraveným povrchem nebo se stopami úpravy špachtlí. Vzácně se vyskytlo výrazné leštění povrchu, v jednom případě až do koženého lesku.

Nejvíce informací k datování keramického souboru poskytla především jeho výzdoba. Nejstarším výzdobným prvkem je nepatrný doklad užití ozubeného kolečka, jehož výskyt ve stupni B2 konstatujeme obvykle už v uvolněném stylu, který není při minimálním rozměru zlomku vyloučen. Tento druh výzdoby ve stupni B2 již vyznívá, leč ještě přetrvává. Na keramiku nejbohatší obj. 51 výrazněji dokládá zejména křížící se rýhy v kombinaci s horizontálními řadami podlouhlých nehtových důlků. Rýhování je sice běžné v mladším období starší doby římské s těžištěm výskytu na přechodu k mladší době římské a vidíme ho i jinde v regionu (Čižmář – Valentová 1979, 148), přesnou analogii v užití kombinace šikmých křížících se rýh v dolní části nádob a oválných vrypů v řadách nad nimi nalzáme bohatě v moravském materiálu (Droberjar 1998, Abb. 26, typ 923c). Řady důlků nastupují od stupně B2. Kanelury a rýhy jsou častější až od stupně B2 a pokračují dále do stupně B2/C1 (Motyková-Šneidrová 1967, obr. 13: 1, 2; 21: 11). Výraznějším prvkem jsou krátké žlábky vyplňující šikmo trojúhelníkovitá pole zřejmě v širším horizontálním pásu. Tento motiv je typický pro B2/C1, s analogií v Křepicích (Droberjar 1998, Taf. 61: 10). Přesekávání lišt nastupuje spíše až od konce stupně B2 a provází stupeň B2/C1, zvláště na Moravě (o. c., Abb. 22: 541 a-c). Lišta na hrdle terinovitě mísy z objektu 21 je obecně považována za znak stupně B2 (Motyková-Šneidrová 1967, 9). Zbývající typ výzdoby v obj. 51 tvoří trojúhelníkovité vropy v ploše oddělené od horní části nádoby řadou horizontálně kladených nehtových vrypů, které nalzáme např. v materiálu ze sídlištního obj. ze 2. stol. v Křinci (o. c., Abb. 11: 17), ale opětovně výrazně mezi vůdčími typy výzdoby v moravském materiálu stupně B2/C1 (Droberjar 1998, Abb. 64: 194). Zlomek misky či pohárku z objektu 20 s hustými drobnými vsky v řadách připomíná imitace římských pohárků časté v moravském materiálu. Svislé řady barbotina z hranatých prvků kombinované se svislými rýhami z objektu 50 nacházíme na zlomcích z Křepic nalezených v chatách z období stupně B2/C1 (o. c., Taf. 61: 17; typ 523d). Naopak zcela chybějí starší typy výzdoby, jako je hřebenování, ale i mladší typy jako plastické pupky, podkovy či kolký.

V nevelké škále tvarů nádob můžeme uvažovat v jednom případě na základě nálezu ucha kvadratického průřezu snad o amfoře. Nejbližší analogii nalzáme v nedalekých Močovicích, kde je tako-

Obr. 8. Výběr keramiky, obj. 51.
Fig. 8. Selection of ceramics, feature 51.

vá amfora spolu s černě hlazenou pohárovitou nádobkou a nádobou esovitěho profilu s páskovým uchem a s radýlkem datována do stupně B2 (Motyková-Šneidrová 1968, 195–196, obr. 8). Podstatný je i nález podobné amfory v Neratovicích, v jámě spolu s mísou terra sigillata Drag. 37, uloženou do země asi na konci 2. století (Sakař 1956, 59). Moravské nálezy dovolují datování i do stupně B2/C1 (Peškař 1978, 64, tab. IV: 16). Může však jít i o jiný tvar. Hrnce s výrazně vyhnutým okrajem a šikmo se rozšiřujícími plecemi, jaké dokládají zlomky z obj. 51 a 20, patří k vřadím tvarům stupně B2 (srov. Břicháček – Košnar 1998, obr 4: 10; 5: 5).

K fragmentu prstencovité misky

Zlomek prstencovité misky z obj. 83 představuje jednu ze základních druhových skupin římsko-provinciální užitkové keramiky známé z území podunajského barbarika. Jejím studiem pro oblast Čech se zabýval V. Sakař, jeho soupis však pochopitelně reflektuje tehdejší stav poznání (Sakař 1978, 121–130). Nejnovější souhrn nálezů římsko-provinciální užitkové keramiky včetně prstencovitých misek, kromě terra sigillaty, zpracoval pro území České kotliny M. Jančo (2003, 261–318).

Fragment prstencovité misky z Chotusic je zhotoven z velmi jemně plavené hlíny šedé barvy, homogenního charakteru, bez doložitelného potahu na vnějším povrchu. Pochází z horní, plynule oblé části těla misky s krátkým vzhůru vytaženým a dovnitř šikmo seříznutým okrajem odsazeným vně žlábkem. Průměr ústí misky je 18 cm. Těsně pod maximální výdutí je umístěno plastické výrazně ohraničené žebro (obr. 4: 4). Řadí se k četným miskám, které se jako napodobeniny misek terra sigillaty typu Dragendorff 24/25 v cihlové barvě dostaly do Panonie, kde byly současně vyráběny i v šedé barvě a jejich povrch býval doplněn šedým až černým potahem nebo zakuřovaný (o. c., 278). Potah sice na povrchu našeho fragmentu identifikován nebyl, ale pro nápadnou ořelost povrchu ho nemůžeme vyloučit. Ani zlomky jiných římsko-provinciálních nádob z jemně plavené šedé hlíny bez potahu, rámcově datované do stupňů B2-B2/C1, v Čechách však nejsou výjimkou, byť nejde vždy o mísovitě tvary. Dokládají je např. nálezy z Berouna, Havlíčkovy ul. (o. c., 274), z Opolan v okrese Nymburk (Břicháček – Košnar 1987, 562) a ze Sedlce v okrese České Budějovice (Košnar – Břicháček 1999, 161, 168, obr. 1: 1; 2: 16). V barbariku jsou nálezy prstencovitých misek obvykle kladeny do 2.–3. století. V prostoru České kotliny jde dosud o doklady vzácné a mezi nálezy římsko-provinciální užitkové keramiky z Čech tvoří nepatrnou skupinu

zastoupenou, zdá se, jen okrovým fragmentem prstencovité misky z Prahy–Dubče, který je datován do stupně B2 (Vencľ – Vencľová – Zadák 1976, 266–278), a šedočerným zlomkem z Neratovic, řazeným rámcově také do 2. století (Motyková-Šneidrová 1967, 32).

Ač fragment z Chotusic představuje určitou kombinaci morfologických prvků obou těchto středočeských nálezů – vystoupnou lištou připomíná neratovický nález, celkovou morfologií nádoby se blíží více ke zlomku z Prahy–Dubče – nelze ho zcela přiřadit žádnému z těchto variant. Naopak se zdá být, pokud lze při neúplnosti tvaru posoudit, morfologicky identický se Sakařem uváděnou miskou, imitací terry sigillaty v provedení terra nigra, dle autora s kolkem z období císaře Calliguly z Treviru (Sakař 1985, tab. I: 11). Na našem území je produkce trevírských dílen nalézána pouze sporadicky, ale z jiné dílny v této oblasti – z Heiligenbergu – pochází např. neratovický nález celé terry sigillaty typu Dragendorff 37, vyrobené v polovině 2. stol. (Motyková-Šneidrová 1967, 32, Taf. XXIV: 5). Co se týče zmíněné produkce prstencovitých misek v panonských dílnách, dokládá tento směr být asi nepřímých kontaktů i sídliště doby římské z 2. pol. 2. a začátku 3. stol. v Močovicích na Čáslavsku, nedaleko Chotusic, které poskytlo kromě zlomku středogalské terry sigillaty i zlomek panonské malované keramiky (Motyková-Šneidrová 1968, 185–197); počátek produkce je kladen do 2. století. I když se nálezy římských importů obecně koncentrují v Čechách zejména na Poděbradsku a Kolínsku, chotusické sídliště, ležící již na vých. okraji středních Čech, poskytlo doklad, že i do této oblasti pod Železnými horami, nedaleko rozhraní s Moravou, proudily keramické importy ve 2. století.

Oproti sporadickému rozšíření v Čechách je nápadný častý výskyt těchto tvarů na Moravě a ve velké variabilitě pak na jihozáp. Slovensku. Právě na Moravě je také častá jemná šedá keramika z charakteristické jemně plavené hlíny, nejčastěji s kovově lesklým potahem. Jejím nejběžnějším tvarem tam jsou právě prstencovité misky (Droberjar 2002, 124; Tejral 1993, 452, obr. 299: 30, 32). Nález spony typu Almgren 43 (viz níže) pak zvyšuje pravděpodobnost transferu nádoby ze vzdálenější oblasti ležící od Čáslavska v jihových. směru někde při limitu, ať už v jihomoravském, nebo ve slovenském území, uvažujeme-li ovšem o středodunajském zdroji nalezené spony; mohlo však jít i o přímější cestu ze severského zdroje.

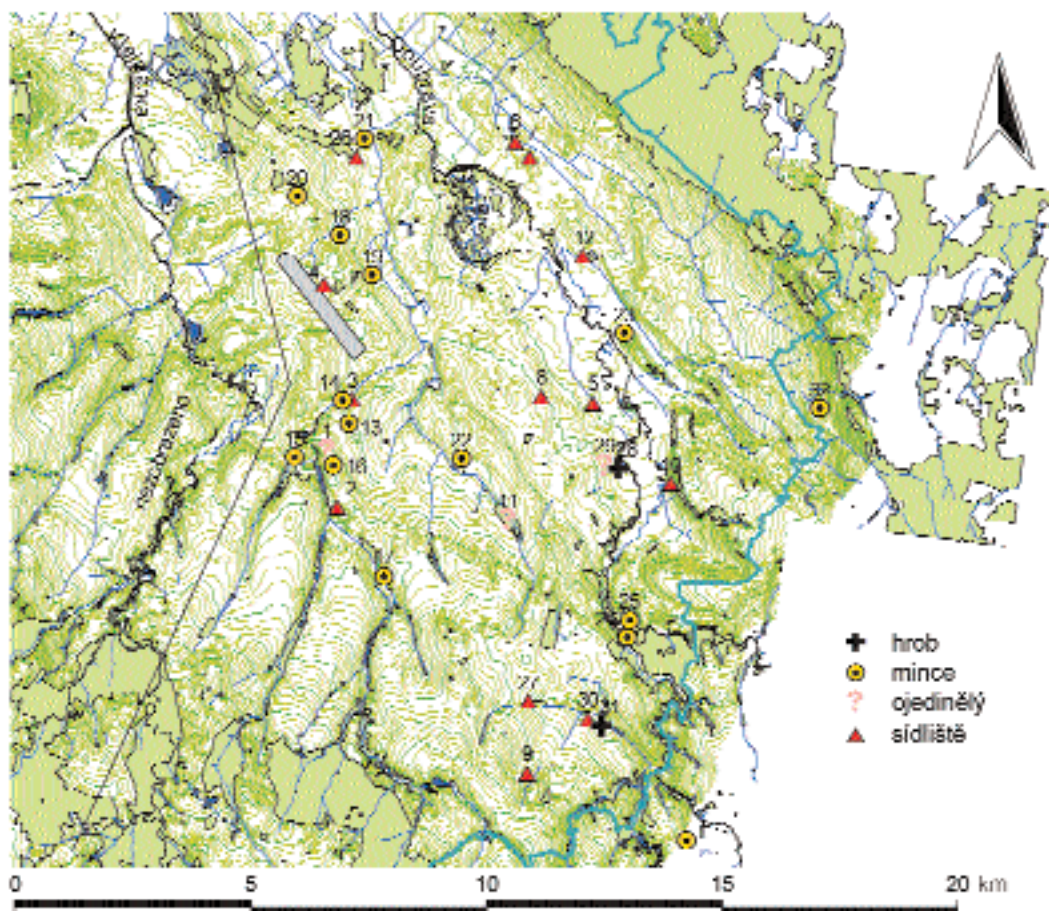
Kovové nálezy

Mince ze sondy II, ulož. ARÚ AV ČR Praha, př. č. 139/2003. Hadrianus, Roma, Ag denár, 134–138. Av.: HADRIANVS-AVG COS III P.P, ověncené oděné poprsí Hadriana doprava. Rv.: GER-MANIA, stojící Germania doprava drží štít a kopí. RIC 2, 374, č. 302(f), PL XIII: 273; BMC RE 3, 345, 4839, Pl. 63: 8. (Za určení děkuji J. Militkému.)

Spona z obj. 51, ulož. ARÚ AV ČR Praha, př. č. 115/03. Spona typu Almgren 43, délka 35 mm. Lučik je odlit z bronzu, ostatní části jsou ze železa. Tělo lučíku je členěno masivním polokruhovým hřebem se dvěma hlubokými horizontálními žlábkami, pravděpodobně pro inkrustaci. Vinutí je překryto plechovou trubičkou. Zachycovač je deformovaný přehnutím, původní délka 15 mm. Z jehly dochován pouze malý fragment.

Spona typu Almgren 43, vyrobená kombinací bronzu se železem, je prvním nálezem tohoto typu v českých zemích. Představuje specifickou formu východní série spon s trubičkou překrývající vinutí (Almgren 1923, Taf. II: 43), jejichž nálezy, zastoupené však pouze jinými typy, se objevují ojediněle na severní Moravě (Peškař 1972). Spona typu Almgren 43 se dosud vyskytovala zásadně mimo území českých zemí, a to ve dvou na sebe nenavazujících teritoriích. Většina zjištěných nálezů v počtu ke třem desítkám jedinců pochází z území przeworské kultury, zejména z jejího jádra v prostoru kolem horního toku Varty, mezi horní Odrou a Pilicou, kde lze také předpokládat původ a výrobní centra tohoto typu spon (Rajtár 2002, s. lit.). Menší koncentrace nálezů byla zjištěna kolem středního Dunaje, zejména severně Dunaje na markomansko-kvádsském území, ojediněle i jižně Dunaje na území Římské říše od někdejší Panonie až po Norikum. J. Rajtár popsal celkem 15 dosud známých jedinců ze 13 nalezišť na území dnešního Slovenska, Rakouska a Maďarska (Rajtár 2002, 355n.; srov. Olędzki 1998, 82).

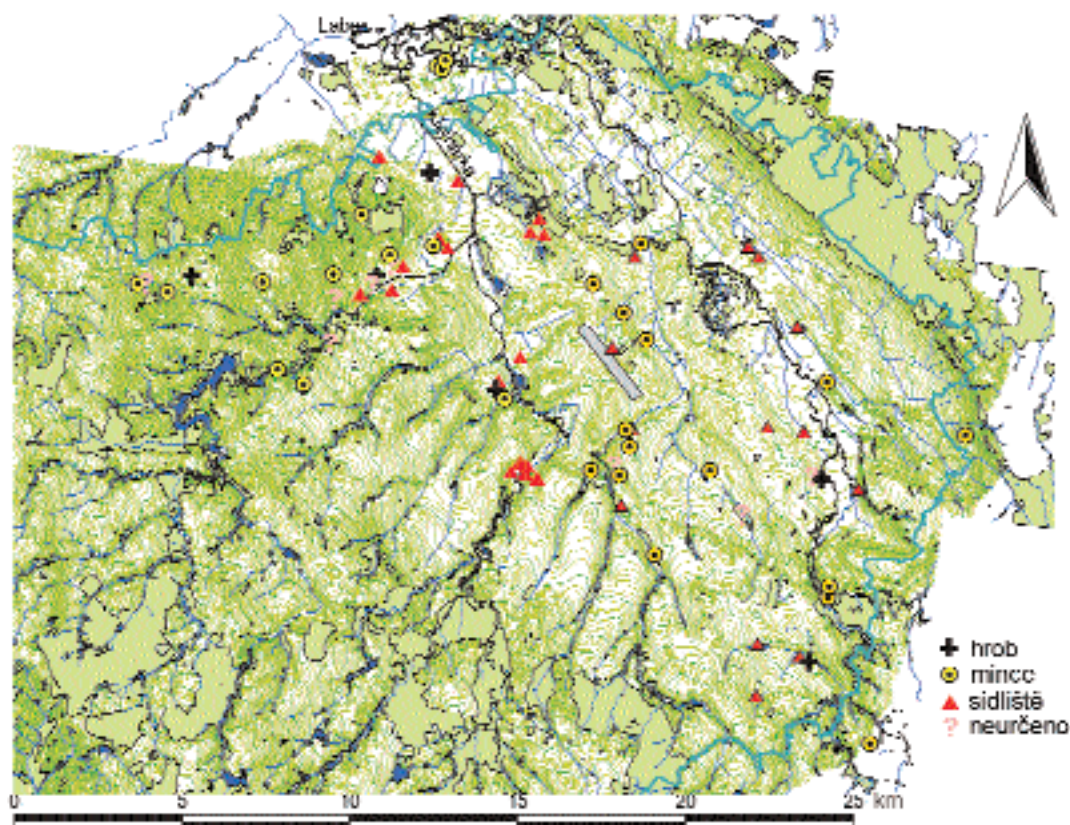
Rozšíření spony typu Almgren 43 na středním Dunaji je interpretováno v zásadě dvojím způsobem – buď jako důsledek pohybu početné skupiny obyvatelstva přesídleného sem dočasně z oblasti

Obr. 9. Lokality z doby římské v dolním Podoubraví.

Fig. 9. Roman period sites along the lower Doubrava river. + grave, ⊙ coin, ? solitary find, ▲ settlement site. 1 Čáslav, 2 Čáslav–Toufarna, 3 Čáslav – ČOV, 4 Chotusice – letiště, 5 Dolní Bučice, 6 Horka – výzkum, 7 Horka – sondy, 8 Horní Bučice, 9 Hostovlice – Na Svaté, 10 Vinaře–Vinice, 11 Vrdy–Škovice, 12 Zařičany, 13 Čáslav – Za nádražím, 14 Čáslav – dvůr Rezkovec, 15 Čáslav – Skřivánkov, 16 Čáslav – vnitřní město, 17 Drobovice, 18 Chotusice – Na království, 19 Chotusice, 20 Chotusice–Kamajka, 21 Rohozec, 22 Vrdy–Koudelov, 23 Zbyslav, 24 Žleby – u rybníka, 25 Žleby, 26 Rohozec–Smrčina, 27 Hostovlice–Meduň, 28 Vrdy – Na Židovce, 29 Vrdy, 30 Zehuby – V lávkách, 31 Zehuby, 32 Podhořany, 33 Zvěstovice.

przeworské kultury, udržujícího ve starší fázi živé kontakty s domácím územím a migrujícího na začátku 3. stol. dál, nebo je vnímáno pouze jako důsledek intenzivních kontaktů se sousedy; případně je konstatováno jen nadregionální rozšíření určitého typu šperku (přehled názorů *Rajtár 2002*, 355). Pro jeho výrobu v některém z produkčních center przeworské kultury svědčí charakteristické zpracování, které je standardní u většiny nalezených spon – délka do 35 mm, shodná morfologie a nápadná kombinace litého bronzového lučíku a dalších částí kovaných ze železa, stejně jako paralelní hluboké rýhy na lučíku určené pro inkrustaci snad stříbrným drátem, což platí i pro náš exemplář (*obr. 6*).

Obr. 10. Lokality z doby římské v povodí Doubravy a Klejnárky.

Fig. 10. Roman period sites from the Doubrava and Klejnárka river basin. + grave, © coin, ▲ settlement site, ? without determination.

Uvažujeme-li o možnostech jeho transferu, nelze vzhledem k poloze lokality zcela pominout ani roli moravské oblasti, kde vrcholily silné vlivy z przeworské kultury zejména ve 3. čtvrtině 2. stol. přílivem určitých typů železných spon, krátce před r. 180 pak nastával i příliv bronzové industrie z oblasti dolní Visly a Pomoří, který znamenal v důsledku i pohyby v przeworské kultuře. Nelze tak vyloučit imigrace malých skupin ze severního sousedství (Tejral 1970, 210–212). Spona typu Almgren 43 je J. Tejralem kladena do horizontu nalezišť souvisejících s posledními pohyby probíhajícími těsně před r. 180. Prostorově nejbližší analogie k chotusické sponě jsou známy až z rakouského Welsu, ležícího v době římské na linecké obchodní trase (Košnar – Břicháček 1999, 169), z východněji položeného Jedenspeigenu a dále pak až z jihozápadoslovenských Čáčova a Očkova, pohlížíme-li ovšem jižním směrem. Musíme však vzít v úvahu i skutečnost, že některé lokality na území przeworské kultury s nálezy tohoto typu spony jsou zhruba stejně vzdálené, např. lokality Sadzarzowice, Serby, Tarnów Opolski (Oleđzki 1998, Abb. 19: 26, 7, 3, 14, 18, 19, 21). Nelze tedy zcela pominout ani možnost transferu z primárního severského zdroje. Každopádně jde o první exemplář tohoto typu nalezený hluboko v území barbarika, daleko od limitu, tj. od prostoru sekundárního rozšíření této spony i od severského centra její výroby.

Chronologické postavení lokality

Keramika doby římské ze sídliště odpovídá na základě výše uvedených charakteristik vyznívání stupně B2 a přechodnému stupni B2/C1. Málokdy se však podaří, aby k nepočtenému keramickému materiálu byly jako průvodní materiál k dispozici hned tři kategorie artefaktů patřící obecně k relativně lépe chronologicky postžitelným než běžná sídlištní keramika, a nadto kategorie, které se staly aktuálně předmětem intenzivního badatelského zájmu, jak je tomu v případě spony typu Almgren 43 a římsko-provinciální užitkové keramiky (*Rajtár 2002; Jančo 2003*). Třetí, v prostředí blízkém polabské oblasti s intenzivní kumulací antických mincí méně překvapivý nález, Hadriánův denár z 30. let 2. stol., nám udává pouze *terminus post quem*, kdy mohla být tato mince v oběhu. Důležitou informací v tomto kontextu poskytuje nálezový celek ze známého kostrového hrobu v západoslovenské lokalitě Čáčov, patřící ke klíčovým celkům pro zkoumání přechodu starší a mladší doby římské. Obsahoval také minci císaře Hadriána, byť bronzovou, v neobvyklé kombinaci právě s dvojicí spon typu Almgren 43, přičemž v hrobových kolekcích severodunajského barbarika se mince vyskytují výjimečně a představují zde paralely se západobaltským kulturním okruhem, do kterého ve stupni B2/C1 také zasahovaly vlivy przeworské kultury (*Pieta 2002, 346*). Mince nalezená v Chotusicích však bohužel nepocházela z nálezového celku a uvedená analogie přispívá jen k potvrzení chronologického postavení lokality. Produkce spony typu Almgren 43 je kladena do horizontu let 140/150–190/200, s těžištěm ve stupni B2/C1, její sekundární rozšíření na střední Dunaj je kladeno do markomanských válek nebo do doby krátce po jejich ukončení v r. 180 (*Rajtár 2002, 355–6*).

Závěr

Keramický typ, který představuje prstencovitá miska, je na území Čech, i přes značnou variabilitu jiných druhů spotřební římsko-provinciální keramiky nalézáných převážně v nepatrném množství mezi sídlištní keramikou, dosud vzácným nálezem doloženým pouze ve středních Čechách, a to v širším prostoru labského levobřeží.

Spona je zatím doložena výlučně jako část ženského kroje a možností jejího transferu je celá škála. Ve spojení s dalšími importy v lokalitě můžeme uvažovat jak o příchodu jedince, ať už s kořistí z rabování či obdarovaného, tak o příchodu větší skupiny osob hledající nová sídla nebo jen obecně o dokladu určitého směru kontaktů v této době. Ty naznačují i četné nálezy mincí v okolí Chotusic, ať už z Čáslavi (*Jansová 1929, 53–54*), či ze Svatého Jakuba (*Moravec 2004*), nebo dalších importů, jako je provinciálně-římská železná šipka z Čáslavi (archiv ARÚ AV ČR Praha, č.j. 1248/49), středogalská či východogalská terra sigillata (Močovice: *Motyková-Šneidrová 1968, 185*; Kutná Hora – Sedlec: *Břicháček – Košnar 2000, 44–45, obr. 1c*) nebo zlomek panonské malované keramiky z Močovic (*Motyková-Šneidrová 1968, 185*). Nálezy pravděpodobně nejsou bezprostředním svědectvím kontaktů s územím římských provincií, spíše jen kontaktů s jeho pohraničím, a v případě spony nelze úplně vyloučit ani primární severský zdroj. V daném časovém horizontu nejsou ve středočeské oblasti nálezy tohoto druhu neobvyklé. Nereálná není ani představa přímého transferu; připomeňme jen známý hrob ze středočeských Třebusic, dokumentující dobu markomanských válek i pro území Čech, který zároveň dokládá skupinu bojovníků s římským způsobem výzbroje, snad svědectvím přímé účasti Germánů z našeho území ve válkách (*Droberjar 1999, 5*). Nálezy z Chotusic lze interpretovat jako doklad sídliště založeného ve stupni B2/C1, nejspíše těsně před koncem markomanských válek, a to v prostoru jižně toku Labe, který je v záp. části v povodí Klejnárky osídlován germánským obyvatelstvem již od doby plaňanského horizontu, ve vých. části v povodí Doubravy dle dosavadních poznatků až od 2. století. Jádrem germánského osídlení se koncentrovalo kolem Klejnárky, a přesto, že docházelo k četným změnám sídlištní sítě (*Valentová – Šumberová 2005*), osídlení Podoubraví zůstávalo řídké. Vzhledem k nízké hustotě sídlišť doby římské je pak nápadné, že jejich síť téměř přesně kopírovala zdejší pozdně laténskou strukturu osídlení.

Literatura

- Almgren, O. 1923: Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzial-römischen und südrussischen Formen. Leipzig.
- Břicháček, P. – Košnar, L. 1987: Mikroregion dolní Cidlina v době římské a nové nálezy importované keramiky. *Archeologické rozhledy* 39, 557–570.
- 1998: Sídliště doby římské v Berouně – Závodí. In: *Præhistorica* 23, Praha, 61–93.
- 2000: Nové nálezy ze sídliště doby římské na Kolínsku. In: *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi*, Most, 44–47.
- Čížmář, M. – Valentová, J. 1979: Příspěvek k poznání doby římské na Kutnohorsku. *Archeologické rozhledy* 31, 144–150.
- Droberjar, E. 1998: Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren. *Fontes archaeologici Pragenses*. Vol. 21. Praha.
- 1999: Od plaňanských pohárů k vinařické skupině (Kulturní a chronologické vztahy na území Čech v době římské a v časně době stěhování národů). *Sborník Národního muzea, řada A – Historie* LIII, č. 1–2, 1–58.
- 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.
- Jančo, M. 2003: Římsko-provinciální úžitková keramika v Čechách. *Archeologie ve středních Čechách* 7/1, 261–318.
- Jansová, L. 1929: Pravěké osídlení území dnešního politického okresu Čáslavského. In: A. Birnbaumová, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Čáslavském*, Praha, 1–37.
- Košnar, L. – Břicháček, P. 1999: Importovaná keramika ze sídliště doby římské v Sedlci (o. České Budějovice). In: *Præhistorica* 24, Praha, 161–172.
- Lipský, Z. 2001: Geomorfologické členění Kutnohorska. Kostelec nad Černými lesy – Praha.
- Moravec, J. 2004: Nález ojedinělé římské mince císaře Traiana u Kačiny na Kutnohorsku. *Numismatické listy* LIX, 74.
- Motýková-Šneidrová, K. 1963: Die Anfänge der römischen Kaiserzeit in Böhmen. Praha.
- 1965: Zur Chronologie der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. *Berliner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte* 5, 103–174.
- 1967: Weiteren Entwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. *Pragae*.
- 1968: Nálezy z doby římské a slovanské z Močovic. *Archeologické rozhledy* 20, 185–201.
- Němeček, J. a kol. 2001: Taxonomický klasifikační systém půd České republiky. Praha.
- Olędzki, M. 1998: Die Rollenkapfenfibeln der östlichen Hauptserie Almgren 37–41 und die Varianten Fig. 42–43. In: 100 Jahre Fibelformen nach Oscar Almgren: internationale Arbeitstagung 25.–28. Mai 1997, Kleinmachnow, Land Brandenburg. Veranstalter Brandenburgisches Landesmuseum für Ur- und Frühgeschichte, Potsdam; Archäologische Gesellschaft in Berlin und Brandenburg e. V., Potsdam. *Forschungen zur Archäologie im Land Brandenburg* 5, Wünsdorf, 67–84.
- Pavlu, I. 2005: Počátky antropogenní činnosti v Podoubraví. In: *Bylany Varia* 3, Praha, 55–92.
- Peškař, I. 1972: Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren. Praha.
- 1978: Starší doba římská na Moravě. *Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV* 20/3, 55–83.
- Pieta, K. 2002: Anmerkungen zum Grab aus Čáčov. Zwischen Rom und dem Barbaricum. *Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Communicationes Instituti archaeologici Nitriensis Academiae scientiarum Slovacae. Tomus V*, Nitra, 343–354.
- Rajtár, J. 2002: Zur Verbreitung der Fibeln Almgren 43 im Mitteldonauegebiet. Zwischen Rom und dem Barbaricum. *Communicationes Instituti archaeologici nitriensis Academiae scientiarum Slovacae. Tomus V*, 355–364.
- Sakař, V. 1956: Terra sigillata v českých nálezech. *Památky archeologické* 47, 52–69.
- 1978: Spotřební keramika římských provincií v českých nálezech. *Časopis Národního muzea, řada historická* 147, 121–146.
- 1985: O keramice římských provincií (kromě sigillat). *Zprávy Československé společnosti archeologické při ČSAV* 28. Praha.
- Šumberová, R. 2006: Čáslav, okr. Kutná Hora. In: *Výzkumy v Čechách 2003*, Praha, 34–35.
- Šumberová, R. – Valentová, J. v tisku: Nová sídliště z pozdní doby římské na Čáslavsku. *Archeologie ve středních Čechách* 11.

- Tejral, J. 1970:* K interpretaci severovýchodních prvků v hmotné kultuře moravské oblasti na sklonku starší doby římské. *Památky archeologické* 61, 184–215.
- *1993:* Stopy markomanských válek v germánské sídlištní struktuře. In: V. Podborský a kol., *Pravěké dějiny Moravy. Vlastivěda moravská. Nová řada, svazek 3*, Brno, 447–453.
- Valentová, J. – Šumberová, R. 2005:* Osídlení doby římské na Klejnárce a Vrchlici. In: *Bylany Varia* 3, Praha, 129–152.
- *2006:* Nová laténská sídliště v Podoubraví, okres Kutná Hora. *Pravěk NŘ* 16, 253–295.
- Veňcl, S. – Venclová, N. – Zadák, J. 1976:* Osídlení z doby římské v Dubči a okolí. *Archeologické rozhledy* 47, 328–331.

Find of an Almgren Type 43 fibula at Chotusice and settlement of the lower Doubrava river during Roman period

The region around the Doubrava river below the Železné hory/Mts on the eastern border of central Bohemia is one of the region which until recently presented the image of only rarely used area. Intensive excavations in recent years have shown a greater exposure for the Roman period than originally anticipated. We currently know finds from 16 cadastral districts featuring 12 settlement sites, 2 burial finds, 15 localities with finds of coins and 2 isolated finds. The settlement in Chotusice, dated to R B2/C1, has yielded an Almgren Type 43 fibula, which represents the first such find on the territory of the Czech Republic. The origin and centre of manufacture of this type of fibula is within the territory of the Przeworsk culture, in particular its core area around the upper Warta river, between the upper Odra and Pilica rivers. A smaller concentration of finds is located around the central Danube, in particular north of the Danube on Marcomanni-Quadi territory, occasionally to the south of the Danube on Roman territory from Pannonia all the way to Noricum. In view of both areas' distance, we can assume a transfer from the primary northern source and from the Danube region. The fragment of a circular bowl is not a common phenomenon among Roman Provincial functional ceramics found in the Czech Lands. They are typically found in western Slovakia and in Moravia, where we also find precise analogues and where we should most probably look for the origin, but not the production, of the Chotusice bowl. The fragment most likely corresponds with the influx of Roman Provincial functional ceramics into the territory of the Czech Lands in the 2nd half/3rd trimester of the 2nd century. Within the context of the discovery of imports at this site, we can consider the possibility of the arrival of an individual with looted goods or gifts, as well as the arrival of a larger group looking for a new home as a result of war, or as a general indication of a certain direction of contact at the time. These contacts are also indicated by the numerous local finds of coins.

English by *Stephan von Pohl*

RADKA ŠUMBEROVÁ, Archeologický ústav AV ČR, pracoviště Kutná Hora, Hloušecká 609, CZ-284 01 Kutná Hora; radka.sumberova@post.cz
JARMILA VALENTOVÁ, Regionální muzeum v Kolíně, Brandlova 35, CZ-280 02 Kolín
archeologie.muzeum@kolin.cz